

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Дробного Віктора Сергійовича «Соціально-економічний та культурний розвиток поселень Одеського повіту Херсонської губернії (XIX – початок XX ст.)» поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія

Дисертаційна робота Дробного Віктора Сергійовича розкриває актуальні напрями сучасної історичної науки, присвячені соціально-економічному та культурному розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії у XIX– на початку XX ст. У цей період відбувались прискорені модернізаційні та трансформаційні процеси, які в повній мірі відображали і розкривали специфіку південноукраїнського регіону. У зв'язку з цим, актуальність обраної теми не викликає сумніву, оскільки в сучасних умовах повномасштабної військової агресії історична наука має відображати, усвідомлювати та переосмислювати здобутки минулого та окреслювати перспективні шляхи на майбутнє.

Структура дисертаційного проєкту є логічною. Вона охоплює всі головні аспекти досліджуваної проблематики. Зміст розділів і підрозділів підпорядкований загальній меті і завданням роботи.

Дисертант у роботі чітко визначає мету та завдання дослідження, представляє широку теоретико-методологічну базу.

Спираючись на значну джерельну базу, визначається наукова новизна дослідження, в якій знайшли висвітлення процеси соціально-економічного та освітньо-просвітницького розвитку в межах Одеського повіту Херсонської губернії.

Здійснено аналіз історіографічного доробку попередників, що засвідчило недостатню розкритість теми за попередні історичні періоди. Крім того, дисертантом вводиться до наукового обігу великий масив джерел, серед яких законодавчі акти, періодична преса, статистичні відомості, земські і картографічні видання. У цілому, джерельна база обумовлена об'єктом і предметом теми дослідження, включено широке коло різних за походженням і видами джерел.

Теоретико-методологічний інструментарій включає в себе принципи історизму, об'єктивності, науковості. Широко вживаними в представленій на розгляд дисертації стали загальнонаукові, загальноісторичні та спеціальноісторичні методи дослідження.

У цілому, слід відзначити, що дисертанту вдалось зібрати репрезентативну джерельну базу і опрацювати історіографічний доробок попередників, а у поєднанні з теоретико-методологічними засадами дослідження виступає завершеним цілим, в якому вдалось досягти поставленої мети і повноцінно розкрити завдання роботи.

Автором здійснена спроба теоретичного узагальнення соціально-економічних процесів та освітньо-культурного рівня розвитку представлених у дослідженні населених пунктів Одеського повіту Херсонської губернії в адміністративно-територіальних межах досліджуваного періоду.

У роботі досліджується регіональна специфіка населених пунктів Одеського повіту. Це дозволило розглянути внесок у економічний розвиток представників інших національностей: німців, болгар, греків, євреїв, чорногорців, сербів. Викликає зацікавлення розгляд дисертантом повсякденної діяльності сукупно зі світоглядними цінностями, які відобразились у формуванні між мешканцями сталих економіко-культурних взаємовідносин, тісному господарському контакті.

Важливим виглядає третій розділ роботи щодо особливостей сільського господарства та його товаризації протягом модернізаційних часів досліджуваного періоду. Дисертантом визначається, що механізми економічних відносин населення являли собою симбіоз із переймання традиційних підходів до ведення господарства та етнічних взаємовпливів процесі поширення капіталістичних відносин.

Водночас у дисертації виокремлюються і характеризуються риси землеволодіння і землекористування у поміщицьких маєтках в першій половині XIXст. Описується велика кількість деталей господарювання державних селян, іноземних колоністів та селян, які перетворюються на особисто-вільних, коли отримали у користування земельні ділянки.

На базі значного джерельного комплексу досліджується значення реформ середини XIX ст., що дозволило продемонструвати в генезі зміни базових економічних тенденцій розвитку у Херсонській губернії та визначити специфіку капіталізації поселень Одеського повіту.

У четвертому розділі роботи окреслюються головні тенденції розвитку освітньо-просвітницької складової у розвитку поселень Одеського повіту. Головна увага дисертанта спрямовується на розгляд важливих складників культурних процесів, аналізуються шкільні, позашкільні і професійні заклади спеціалізованої освіти і проводиться концепт розбудови освітньої мережі з метою залучення до неї представників різних статей та національностей.

У дослідженні наголошується, що освітньо-виховна діяльність навчальних закладів стала основою для соціально-культурного розвитку Одеського повіту Херсонської губернії.

Висновки дослідження логічні та послідовні і не викликають сумнівів. Носять обґрунтований характер і мають наукове значення.

Список використаних джерел та літератури досить великий і репрезентативний. Складається з 424 найменувань і цілком об'єктивно і повно відображає результати проведеного дослідження.

Яскравим доповненням до роботи стали додатки, які наочно демонструють розвиток проведеного дослідження і цілком виправдано відображають специфіку проведеної роботи.

Слід підкреслити, що зміст дисертаційного дослідження повноцінно передає ключові положення.

У цілому позитивно оцінюючи презентовану дисертаційну роботу, разом з тим необхідно зробити певні побажання та зауваження.

1. Хронологічні межі дослідження (стор. 19) охоплюють XIX століття та початок XX ст. Недостатньо обґрунтованою є нижня межа, оскільки дисертант по ходу роботи постійно апелює до більш раннього часу, пов'язаного з кінцем XVIII ст. Ймовірно, варто було перенести нижню хронологічну межу саме на кінець XVIII ст., враховуючи те, що саме з цього періоду і починається презентація матеріалу у другому

розділі протяжністю на 12 сторінок. Відсилки до кінця XVIII ст. простежуються і в третьому розділі роботи.

2. Територіальні межі дослідження (стор. 20) висвітлені досить загально, тому не зрозуміло чи включає дисертант до розгляду територію Одеського повіту землі, які були включені до складу одеського міського самоврядування, і чітко не прописується роль Одеси серед інших населених пунктів Одеського повіту Херсонської губернії.
3. У підрозділі, що розкриває історіографію проблеми (стор. 24-43), відсутня література зарубіжних істориків сучасності та української діаспори. В дорадянському періоді історіографії відсутнє дослідження А. Лонгінова, який зробив докладний опис землеволодіння Одеси, що було б корисно, враховуючи те, що у представленій дисертації присутній підрозділ з аналізу землеволодіння та землекористування в Одеському повіті. При цьому вважаю сумнівним і не доведеним включення до історіографії роботу С.Г. Водотики, який присвятив її історії Херсонщини у сучасних кордонах адміністративно-територіального поділу.
4. У підрозділі «Джерельна база роботи» (стор. 43-51) відсутній аналіз мемуарної спадщини іноземців, наприклад, М. Холдернесс, М. Гутрі, Р. Лайелла та інших, які про Одесу і навколишні землі написали досить багато.
5. У підрозділі «Теоретико-методологічні засади роботи» (стор. 51-58) не врахована методологія роботи з масовими джерелами, враховуючи, що у джерельній базі представлена відповідна група джерел – статистичні. Водночас, певні теоретичні розробки, наприклад, теорія модернізації, зустрічаються тільки в цьому підрозділі і більше в дисертації не розкриваються і не уточнюються, крім підрозділу 3.3. (стор. 140-158), в якому зроблена спроба продемонструвати трансформаційні зміни.
6. У підрозділі 2.2. (стор. 78-94) не звертається увага на ступеневість і особливості адміністративно-територіального управління центр-губернія-повіт-село (селище), з чого не зрозуміло, які особливості в

управлінні мав Одеський повіт і чим він відрізнявся від інших повітів. Увага акцентується лише на становищі містечок, сіл, селищ, але відсутнє порівняння з іншими регіонами. Дисертант здебільшого закривається в Одеському повіті, навіть, без врахування ролі Одеси як портового міста в Одеському повіті.

7. Теоретико-методологічний підрозділ (стор. 51-58) декларує застосування модернізаційного підходу, але в третьому розділі (стор. 94-158) так і залишається задекларованим, оскільки реальних спроб підвести матеріал розділу до теорії модернізації відсутній. Виходячи з того, що в підрозділі 3.1. (стор. 94-112) описується скотарство як один з видів діяльності на землях, то власники овець робили багато спроб модернізувати власне господарство: просували ідеї прокладання ширшої мережі залізниць, шукали нові породи (наприклад, завозили іспанські породи, що пристосовувалися до місцевого клімату), апробували новітні технології (наприклад, паровий трактор), об'єднувались для захисту власних інтересів перед урядом, шукали виходи на російський і західноєвропейський ринок (зокрема, користувались тим, Великобританія в ХІХ ст. заборонила вивезення вовни в Європу і для місцевих виробників відкривались товарні перспективи). На території повіту знаходились німецькі колонії, а вони в свою чергу відрізнялись інноваційними підходами до ведення господарства і намагались запроваджувати новітні технічні досягнення. У підрозділі 3.2. (стор. 112-140) йде мова про товаризацію сільського господарства, але не проведена ідея взаємозв'язку землеробства з торгівельними домами і банками Одеси. Так як через Одеський порт вивозилась велика кількість зерн, а то відомі на той час банкіри і купці одним із головних пріоритетів своєї діяльності ставили хлібну торгівлю. У підрозділі 3.3. (стор. 140-158), присвяченому новим сферам господарства, не досить чітко окреслені наслідки, яких зазнало чумацтво, що тривалий час було головним ресурсом для розповсюдження видобутої солі, після поширення мережі залізниць. Ролі новітніх технологій запропоновано

непропорційно мало місця у тексті. Натомість, не виправдано багато місця приділяється експлуатації природних ресурсів на прикладі Куяльницького лиману та оплаті ручної роботи. У підрозділі 3.3. (стор. 140-158) описується, як на базі традиційного промислу гончарства створюються цегельно-черепичні заводи, але вага дисертанта спрямовується переважно тільки на опис кількості випущеної продукції, фінансових оборотів, а не на тому, завдяки яким технологіям це вдавалось зробити. При цьому без врахування ринкових відносин, взаємозв'язку попиту-пропозиції, участі держави в цьому процесі і ринків збуту. Тому, не до кінця розкритим залишається переростання традиційних видів промислів у заводи і фабрики за допомогою технологічного переоснащення, ринкових механізмів або урядової підтримки.

8. Подекуди зустрічаються технічні і мовні огріхи, які в цілому не псують загального позитивного враження від роботи.

У цілому висловлені зауваження слід сприймати як рекомендаційні, вони не впливають на загальну високу оцінку представленого дослідження.

Дослідження відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія і археологія».

Офіційний опонент
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії, археології
та методики викладання
Херсонського державного університету

Олександр ЧЕРЕПІСІН